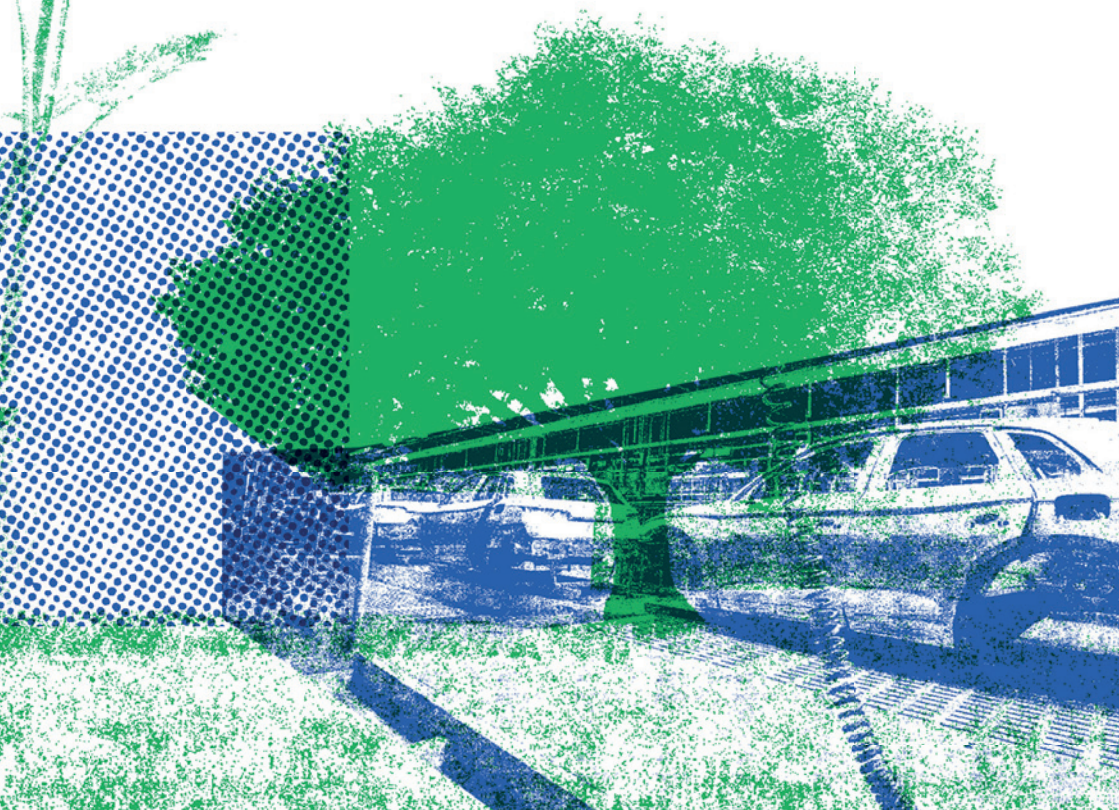

EKONOMIKA PRO DOBRÝ ŽIVOT

Nová dohoda pro ekonomickou demokracii

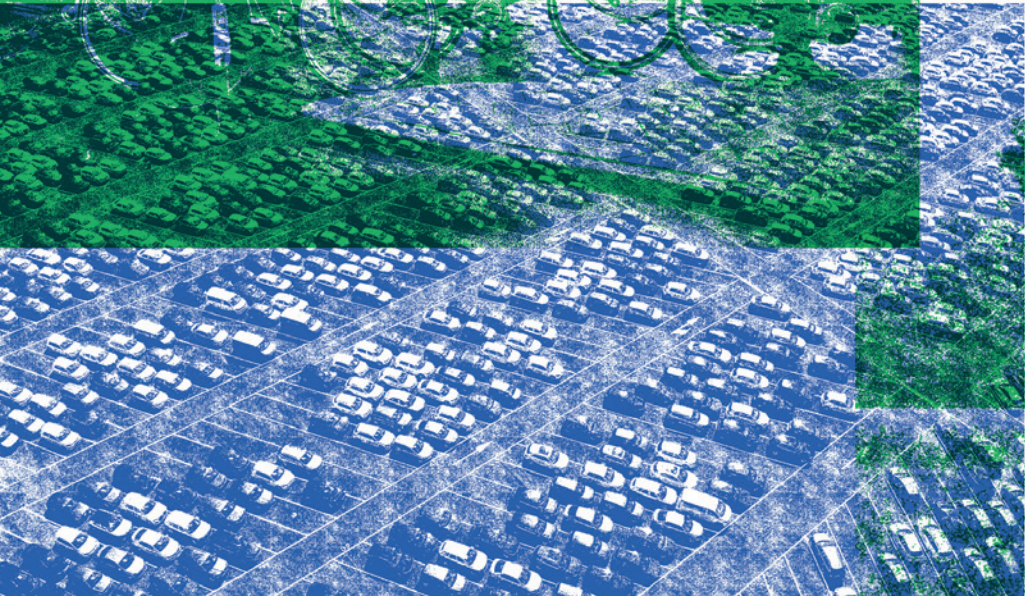
MAERSK

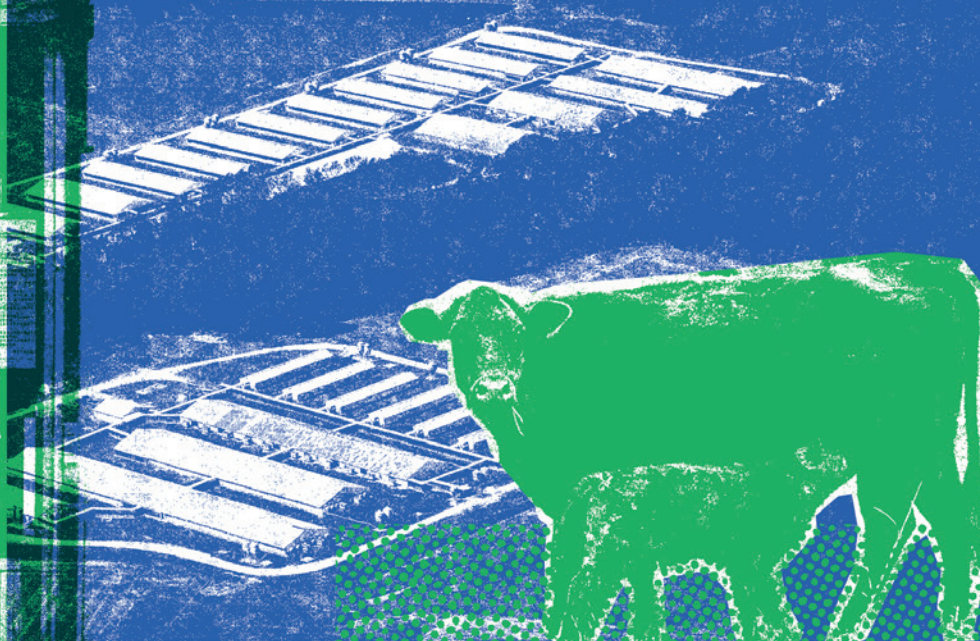
SAN FRANCISCO

MSC

re-set.cz

- 4 Úvod: proč potřebujeme novou ekonomiku
- 7 Ekonomická demokracie a solidární ekonomiky
- 8 Co je ekonomika a co je ekonomické?
- 11 Ekonomická demokracie
- 17 Solidární ekonomiky
- 20 Solidární ekonomiky v České republice
- 21 Solidární ekonomiky a společenská změna
- 23 Příklady dobré praxe
- 24 Severní Itálie: ekosystém místo monolitu
- 26 Argentinská družstevní revoluce
- 28 Postindustriální Preston si bere zpátky ekonomiku a buduje bohatství komunity
- 29 Barcelona: jak radnice podporuje sociální a solidární ekonomiky
- 32 Ve Švédsku rostou družstva jako houby po dešti
- 33 Model Kérala: příklad čilé sítě družstev v jihoindickém státě
- 34 Sbližení místo rozdělení: lokální měny v Británii
- 38 Závěr

Úvod: proč potřebujeme novou ekonomiku

V přístupu k rozložení ekonomické moci dominovala posledním dvěma dekadám normalizace ekonomické nerovnováhy. Přibližně jedno procento světové populace vlastní téměř padesát procent světového bohatství, naopak více než polovina světové populace v úhrnu vlastní jen něco málo přes procento.¹

Přístup k bohatství, kapitálu a penězům přitom hraje v naší společnosti čím dál významnější roli. Bohatství totiž neznamená pouze větší blahobyt: znamená také možnost zásadním způsobem ovlivňovat žitou realitu a činit rozhodnutí, která dopadají na ostatní lidi a zbytek života na planetě.

Podobný trend se nevyhnul ani České republice. Ekonomická transformace v devadesátých letech a politické prostředí přátelské velkým korporacím dalo vzniknout domácí oligarchii, jejíž chapadla snadno prorostla i do dalších zemí. Lidé jako Daniel Křetínský, jehož fosilní průmysl se zásadním způsobem podílí na klimatické krizi i energetické chudobě, či Andrej Babiš, jehož agrobyznys parazituje na české krajině i levné práci, jsou toho zářným příkladem. Byznys obou

zmíněných je úzce provázán s politikou, je založený na efektivním vysávání veřejných rozpočtů a rozsáhlém lobbingu (nebo přímé politické účasti). V důsledku neohrožuje jen zdravé životní prostředí, ale i demokracii. Snad nejviditelnějším příkladem může být snaha obou ve velkém nakupovat média, která v těchto politických taženích neváhají zneužívat.²

Zijeme tak ve světě, kde úzká skupina nikým nevolených lidí disponuje stále rozsáhlejším kapitálem a rozhoduje o osudech všech ostatních. Krize ekologická, ekonomický propad v důsledku pandemie koronaviru či krize bydlení však zásadním způsobem podlamují legitimitu takového uspořádání. Vyvstává jasná otázka – jak situaci zlepšit, kam se vydat?

Ukazuje se, že ekonomický model redukován na nabídku a poptávku vede k rozšiřování tržní konkurence do dalších a dalších oblastí života, vytváří tlak na další a další ekonomický růst a stále zvětšující se vytěžování přírody. Tváří v tvář žité zkušenosti lidí toto pojetí světa neobstává a už vůbec negarantuje udržitelnou prosperitu. Přístup ke zdrojům a majetku je pro velkou část společnosti ob-

1 <https://www.visualcapitalist.com/distribution-of-global-wealth-chart/> nebo <https://www.oxfam.org/en/press-releases/richest-1-bag-nearly-twice-much-wealth-rest-world-put-together-over-past-two-years>

2 Andrej Babiš koupil mj. vydavatelskou skupinu Mafra, Daniel Křetínský pak např. Info, Blesk či Reflex.

tížnější. I statky dříve dostupné každému se dnes pomalu stávají exkluzivními: přístup k pitné vodě, k půdě, k čistému vzduchu nebo možnost pobýt ve veřejném prostoru, aniž by si člověk musel něco neustále kupovat. Čím dál větší část našich životů je privatizována a komoditou se stávají už i věci, které jsou zcela zásadní pro naše přežití. Zisky z naší práce často odtékají do zahraničí, ztrácíme možnost rozhodovat o jejích výsledcích

První náčrt politik a praxí, které by mohly přispět k řešení této neuspokojivé situace, jsme spolu s dalšími představili v dokumentu **Nová dohoda: program sociálně-ekologické transformace pro Českou republiku**.³

V debatě o sociálně-ekologické transformaci, tedy přechodu k ekologicky udržitelnějšímu a sociálně spravedlivějšímu uspořádání, bývá často prvořadě diskutována veřejná politika. Otázka uspořádání ekonomiky samotné bývá odsouvána na druhou kolej. Je to přitom právě ekonomická praxe – čili to, jakým způsobem čerpáme zdroje, produkuje věci a služby, distribuujeme statky, uspokojujeme naše potřeby, zpracováváme odpady a utváříme tak přírodu i společnost – co v důsledku potřebujeme zcela zásadně proměnit.

Válka na Ukrajině nám navíc připomněla, nakolik je hmotná nezávislost podmínkou svobody. Neprozíravost při financování ruského zbrojení a tamního autoritářského režimu nás nutně musí vést k úvaze nad tím, jak nezávislí a soběstační bychom měli být i v jiných ohledech než energetických. Demokratickou participaci většinou spojujeme pouze s možností účastnit se úzce vymezeného politického pole: skrze demonstrace, petice, volby a kampaně mířící na změnu legislativy. Ze zkušenosti sociálních hnutí je přitom zcela zřejmé, že právě ekonomická nezávislost je důležitou podmínkou nezávislosti politické.⁴

V tomto textu se proto věnujeme konceptu ekonomické demokracie a nastiňujeme, jak by nová – sociální, ekologická a demokratická – ekonomika mohla vypadat. V druhé části se více zaměřujeme na solidární ekonomiky, které představují demokratičtější formu praxe již dnes. Pestré sítě solidárních ekonomik, prorůstající šedí dnes převládajícího uspořádání, totiž ukazují, že nejde o žádné snění, ale o alternativu existující tady a teď. A pokud k nevráživosti současného ekonomického systému existuje alternativa, existuje i naděje na změnu k lepšímu.

³ www.novadohoda.cz

⁴ Pro příklady z Jižní Ameriky viz například Zibechi, Raúl (2012). *Territories in Resistance*. Chico: AK PRes.

Tento text ukazuje:

1. V České republice i celosvětově roste nerovnost a zároveň klesá podpora politické demokracie. Tyto dva problémy spolu úzce souvisí, a chceme-li nalézt řešení, musíme se zabývat ekonomickou demokracií.

2. Ekonomická demokracie s sebou nese rozšíření pojmu ekonomické za hranice maximalizace zisku a produktivity směrem k sociálním a ekologickým interakcím. Ekonomická demokracie je ve zkratce uplatněním principu dělby moci a široké participace v ekonomice.

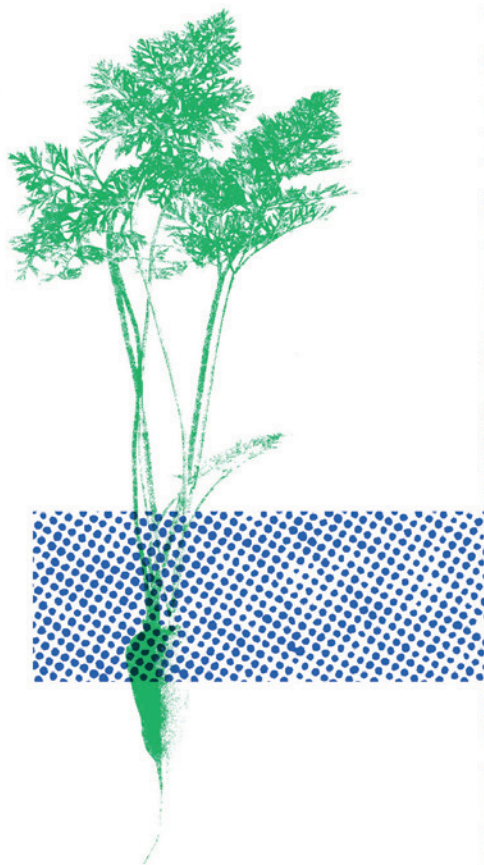
3. Solidární ekonomiky prakticky rozvíjí principy ekonomické demokracie. Místo zisku se opírají především o zajištění základních životních potřeb, jakými jsou přístup k jídlu, bydlení, zdravotní péči, vzdělání, dostupné energii a spoluúčasti na rozhodování v komunitě, ale i kultura a umění. Cesta k naplňování těchto potřeb vede skrze respektování mezi planety.

4. Propojená síť solidárně ekonomických aktivit může pomoci překročit rámec tržních a vykořisťujících vztahů a opřít se o jiné společensko-ekologické vztahy naplňující naše potřeby. Pokud budou v této síti zastoupeny všechny složky ekonomických vztahů, získáme uzavřený cyklus, jehož primárním cílem je kvalitní lidský život ve zdra-

vé krajině – nikoli samoučelná akumulace kapitálu.

5. Hnutí solidárních ekonomik je materiálním pilířem dalších hnutí usilujících o systémovou změnu.

6. Příklady ze zahraniční praxe ukazují, že takové sítě existují a tvoří reálnou alternativu. Za jejich úspěchem je buď silná iniciativa zespodu, která dokáže naplňovat potřeby lidí rychleji a efektivněji než stát, nebo spojení sociálních státních politik s místními solidárními iniciativami.

EKONOMICKÁ DEMOKRACIE A SOLIDÁRNÍ EKONOMIKY

Co je ekonomika a co je ekonomické?

V definicích ekonomiky je nejčastěji zdůrazňován rozměr výroby a spotřeby, tato perspektiva ale při pohledu na všechny souvislosti ekonomické aktivity neobstojí a je třeba ji rozšířit.

Pod pojem ekonomika musíme začlenit nejen veškeré druhy výroby a spotřeby, ale také společenské nakládání s přírodou, zdroji a energií, způsob, jakým ve společnosti dochází ke směně a distribuci a nakonec také nakládání s odpady.

Současný převládající diskurz vymezuje ekonomiku penězi. Hlavní jsou námezdní práce, komoditní trhy a na zisk orientované soukromé společnosti. Při promyšlení sociálně-ekologické transformace je nutné přenést pozornost v ekonomice i na péči o přírodu (ve smyslu ekosystémových procesů) a péči o mezilidské vztahy. Vztah péče je přitom do velké míry postaven na vzájemnosti nebo nezištnosti, čili na hodnotách, které se do ekonomických vztahů promítají jen částečně, a když se tak děje, dochází zpravidla ke zneužití (například v domovech pro seniory a útulcích pro zvířata jsou lidé za svou péči platově ohodnoceni, ale výše platu je mnohem nižší než v jiných profesích). Podobně náš vztah k přírodě byl dlouho postaven na jejím vnímání jakožto pouhého zdroje, který je možné těžit a využívat, nebo zatěžovat odpady a znečištěním

bez omezení. Až poslední dekády jasně ukazují meze naší planety. Výzkumy odhalují vyčerpanost ekosystémů a destrukci klimatu či biodiverzity – naše materiální bohatství stojí na ekologickém rozvratu a neudržitelné zátěži základů života samotného.

Chceme-li pochopit hloubku potřebné společenské proměny, je třeba rozšiřovat hranice vnímání ekonomiky. Zúžený pohled světa peněz umožňuje jen neustále více prostředků na bankovních kontech čím dál menší skupiny lidí – duševní a fyzické zdraví člověka, mezilidské vztahy i ekosystém ale v nebývalém měřítku strádají a míří k hranici kolapsu.

V tomto textu usilujeme o rozšíření reduktivního pojetí ekonomiky: naše ekonomika musí být ekonomikou mnoha praktik a vztahů.

Úzké vymezení ekonomiky jako vztahu mezi nabídkou a poptávkou je podle autorského dua australských ekonomek J. K. Gibson-Graham jen špička ledovce pestrých ekonomických aktivit. Pod vodní hladinou se ukrývá ještě mnohem mohutnější hora současným systémem opomíjených praktik. Některé zahrnují ekonomické vztahy postavené na směně věcí nebo produkci: směnný obchod (barter), půjčky nebo družstevnictví. Další mají spíše sociální charakter – patří sem například domácí práce, péče o rodinu nebo vzdělávání. Nachází se zde také

procesy ekologické jako například tvorba půdy, kompostování nebo fotosyntéza.⁵

Tato bohatá škála ekonomických praktik, které zůstávají převládající neoliberální ekonomik opomíjeny, drží špičku ledovce nad hladinou. Jen kvůli tomu, že je tolik činností vyjmuté z tržní ekonomiky do sféry neformální a soukromé (čili neplacené, neviditelné práce), může současný systém fungovat. Množství skrytých ekonomických vztahů spadá do oblastí, které nesou názvy jako solidární, komunitní nebo alternativní ekonomiky. Pro řešení dnešní sociální a ekologické krize – pro uspokojení potřeb všech lidí v planetárních mezích – mají tyto formy ekonomik klíčovou roli. Právě jimi potřebujeme nahradit dosud dominantní (a predátorské) formy ekonomických vztahů na špičce ledovce.

Solidární formy ekonomik cílí přímo na naplňování potřeb a vynechávají přitom chorobný imperativ maximalizace zisku a akumulace kapitálu. Nabourávají tak základní logiku současného systému: nutnost vydělávat stále více peněz, aby člověk vůbec mohl žít – a ve větší či menší míře tak vykořisťovat ty, kteří se v řetězcích vysávání hodnoty z práce, péče a přírody

nacházejí pod ním. Budují ekonomické vztahy uvnitř přediva dalších vztahů místo toho, aby je ostatním vztahům nadřazovaly.

Přijmout, že vztahy nejsou jen ekonomické, ale rovněž mezilidské, ekosystémové, komunitní, mezidruhové, je zásadní pro východisko ze současné krize a systému, který ji způsobil. Slovy ekologické ekonomky Nadi Johanisové potřebujeme, aby se peníze staly naším služebníkem, nikoliv pánem.⁶ Toto východisko nám pak mnohem jednodušeji umožní přemýšlet nad přerozdělením bohatství naší planety – dostatek totiž prokazatelně máme, naším úkolem je zpřístupnit ho všem, abychom znovu mohli žít se Zemí v symbióze. Podobu pomyslného vyrovnávání misek vah nám může objasnit koncept ekonomické demokracie.

5 Gibson-Graham (2020). *The Handbook of Diverse Economies*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.

6 Viz Johanisová, Naďa (2008). *Kde peníze jsou služebníkem, nikoliv pánem. Výpravy za ekonomikou přátelskou přírodě a člověku*. Volary: Stehlík.

námezdní práce,
komoditní trhy,
kapitalistické podniky

jazyk, kompost,
neformální půjčky, svo-
bodné školy, družstva,
barter, rodičovství,
výživa půdy, sbírka,
komunitní zahrady,
dýchání, samozáso-
bitelství, dary, metaboli-
smus, farmářské trhy,
DIY, družstevní záložny,
orální tradice, bytová
družstva, komunitní
finance, paběrkování,

domácí práce, nezisko-
vost, záměrné komuni-
ty, péče o starší, foto-
syntéza, fundraising,
krádež (reapropriace),
lov a sběr, pohyblivé
ceny, kojení, půjčování,
kolektivní vlastnictví,
komunitní měny, open-
source, fair trade, ima-
ginace, rodina, knihov-
ny, vybírání popelnic,
spotřební družstva

Ekonomická demokracie

Dříve bývala ekonomická demokracie spojována primárně s demokracií na pracovištích a s možností pracujících spolurozhodovat a spoluvlastnit podniky.⁷ Ve skutečnosti se však jedná o termín významově mnohem košatější než vztah mezi pracujícími a zaměstnavateli.

Spolu s globalizací se pracovní vztahy, výroba, spotřeba a veškeré ekonomické vztahy značně zkomplikovaly: ať už jde o rozsáhlé dodavatelské řetězce nebo různorodé formy zaměstnávání (od zkrácených úvazků přes švarcsystém), vyžaduje spletnost současné ekonomiky širší pojetí její demokratizace.

Ekonomická demokracie tak v novějším pojetí míří na uplatnění politické demokracie v ekonomické sféře při zachování dvou zásad. Prvním principem je systém dělby moci – nejrozšířenější koncept představil v polovině 18. století Charles L. Montesquieu ve svém díle **O duchu zákonů**.⁸ Výkonná, zákonodárná a soudní moc se navzájem vyvažují a kontrolují (systém známý jako tzv. systém brzd a rovnováh). Na podobném půdorysu je uspořádán současný politický systém v mnoha demokratických zemích – moc není kon-

centrována u jednoho člověka nebo orgánu, ale je rozmělněna mezi soudy, vlády, parlamenty či místní samosprávy, a navíc také v samotné „občanské“ společnosti. Druhým principem ekonomické demokracie je pak široká participace, tedy způsob mocenského uspořádání, kdy se každý občan a každá občanka podílí či může podílet na rozhodování. Účast na veřejném životě ve smyslu svobodného sdružování a sebeorganizace (ať už v sousedských a zájmových sdruženích, komunitách, protestních hnutích, dobrovolnických organizacích, odborových svazech, či v politických stranách) je nedílnou součástí demokratické společnosti.

Ekonomická demokracie je **ve zkratce uplatněním principu dělby moci a široké participace v ekonomice**. Širokou participací zde však není myšleno pouze klasické dělení na spotřebitele a producentky či zaměstnavatelky a zaměstnance – bylo by to stejně rigidní jako zjednodušení politické demokracie na „právo volit a být volen“. Opravdová ekonomická participace znamená stírání těchto pomyslných linií a možnost podílet se na všech úrovních ekonomiky: na vlastnictví a rozhodování, na práci a na odpočinku, na zisku (a ne jen na ztrátách, jak je tomu často

7 Johanisová, Naďa; Wolf, Stephen (2012). Economic democracy: a path for the future? In *Futures* 44/2012, s. 562-570.

8 Montesquieu, Charles Louis (1748). *O duchu zákonů*. Ženeva: Barrillot et fils.

v dnešním ekonomickém uspořádání), zkratka na všech myslitelných aspektech ekonomiky.

Nada Johanisová a Stephen Wolf tak ekonomickou demokracii definují jako **system brzd a rovnováh ekonomické moci a naplnění práva každého člověka aktivně participovat na ekonomice bez ohledu na sociální status, rasu, gender atd.**⁹

Kudy se v redistribuci ekonomické moci vydávat? Johanisová s Wolfem představují šest cest k ekonomické demokracii. My k těmto formám přidáváme sedmý aspekt: demokracii na pracovištích.

⁹ Johanisová, Nada; Wolf, Stephen (2012). Economic democracy: a path for the future? *Futures* 44/2012, s. 562-570. V původním anglickém znění naleznete „right of citizens“. Vědomě jsme si zde dovolil rozšířit definici ekonomické demokracie jako práva každého občana, na právo každého člověka. Jsme přesvědčeny, že se jedná o inkluzivnější formulaci a otázka práva na participaci by neměla být jakkoliv podmiňována státním občanstvím.

1. Regulace soukromého sektoru a tržních aktivit

Stát může vytvářet protiváhu soukromému sektoru, jeho negativním dopadům na přírodu a společnost a tendenci koncentrovat ekonomickou moc v rukou několika málo jedinců. Legislativa vzniknuvší v systémech politické demokracie představuje způsob, jakým je hájen veřejný a společný zájem proti zájmům privilegovaných jednotlivců. Současné pojetí státní regulace za účelem hladkého fungování trhů a ekonomického růstu však tváří tvář současným krizím vyvolává potřebu roli státu v ekonomice přehodnotit.

2. Podpora sociálního, ekologického a demokratického podnikání

Snaha o maximalizaci zisku a zvyšování celkové hodnoty korporace se v uplynulých dekádách stala ústředním zájmem drtivé většiny podniků. Demokratičtější ekonomika vyžaduje také demokratičtější, sociálnější a ekologičtější podniky, jejich rozvoj a podpora menších z nich je pro ekonomickou demokracii klíčová.

3. Demokratický proces tvorby peněz

Nad procesem tvorby peněz, které v současnosti používáme, má primární kontrolu centrální banka a banky komerční. Současné peníze jsou navíc zatíženy úroky, které tlačí na ekonomický růst. Podstata peněz a kontrola nad nimi je na hony vzdálena jejich uživatelům. Alternativu představují lokální měnové systémy a finanční instituce přibližující peníze potřebám komunit a specifikům místních podmínek i návrat k demokratické kontrole nad tvorbou peněz obecně.

4. Obnova, rozvoj a ochrana občin

Občina je formou sdíleného vlastnictví, jehož užitek přísluší všem členům společnosti, případně užší komunity. V minulosti tak fungovaly např. obecní pastviny. Současnou tradiční občinou je nižší lesní porost (lesní plody, houby atd.). V širším pojetí lze za občiny považovat všechny všeobecně přístupné statky a služby ve společném vlastnictví společnosti, včetně institucí jako je všeobecné zdravotnictví a vzdělávání, kulturní dědictví, nebo veřejná dopravní infrastruktura. Mezi nejnovější občiny patří ty digitální, jako Wikipedie a jiný otevřený software, jako ekologické občiny společné celému lidstvu lze chápat oceány, atmosféru, biologickou rozmanitost a v důsledku Zemi jako takovou.

5. Redistribuce zisků a majetku

Zdanění zisků a jejich následné přerozdělování je běžnou součástí politické demokracie. Spravedlivé přerozdělování je protiváhou koncentrace bohatství, ke kterému má současný ekonomický systém tendenci. Přerozdělování formou sociálních systémů (důchodové či sociální pojištění) lze chápat jako formu sociální mzdy, jíž se na produktu kolektivní práce společnosti mohou podílet rovnou měrou všichni společně.

6. Ekonomická rozmanitost

Ekonomická demokracie znamená také rozmanitost ekonomiky. Rozmanité mohou být formy vlastnictví od soukromého přes veřejné, státní, obecní a družstevní až po občiny. Různorodé by měly být také formy produkce (například větší diverzita v pěstovaných plodinách a odrůdách), obchodních procesů (komunitou podporované zemědělství, spotřební družstva, farmářské trhy), a také obecněji ekonomické vztahy od směny přes sdílení a recipocitu až po redistribuci.

7. Demokracie na pracovištích

Demokracie na pracovištích je důležitou složkou ekonomické demokracie, protože zapojuje zaměstnance a zaměstnankyně do rozhodování o fungování a směřování společnosti, v níž pracují. Odstraňuje nejen pocit odcizení, ale také vytváří férovější a svobodnější prostředí na pracovišti. Formy demokracie na pracovišti mohou mít různé podoby – podpora odborového organizování a kolektivního vyjednávání, jednoduše přístupné právo na stávkou, spoluvlastnění podniků. Může zahrnovat procesy přímé participace ve vedení společnosti: například formou zaměstnaneckých shromáždění, účasti v radách, komisích, finančním plánování a přerozdělování nebo možnosti přímo konzultovat vedení.¹⁰

Různorodé alternativní ekonomiky, jak souhrnně označujeme pestré praxe překračující imperativ zisku, představují reálné uskutečnění principů ekonomické demokracie. Setkáme s rozličnými koncepty s častým překryvem či odlišným měřítkem a zaměřením. Všechny nicméně označují podobné formy ekonomické praxe, které spojuje snaha o ekonomické vztahy odvozené od potřeb lidí a možností přírody a založené na vzájemné pomoci, péči a podpoře, jedním slovem solidaritě.¹¹ Pro jednoduchost volíme pojem solidárních ekonomik a níže se podrobněji díváme na některé z nich.

Solidární ekonomiky

Solidární ekonomiky představují praktické snahy o rozvoj ekonomických vztahů vedoucích k naplňování lidských potřeb a péči o přírodu prostřednictvím zavádění demokratických procesů v rámci ekonomiky.¹² Jsou praktickým naplňováním hodnot spolupráce, vzájemnosti, lidských práv a práv Země – jdou proti hodnotám soutěživosti, nadřazenosti a individualismu, tedy proti současnému systému.

Snaží se o budování moci komunit, přímé demokracie, lokální kontroly nad zdroji a ekonomickými institucemi a procesy, rozvíjí síly místních komunit a ozdravování krajiny. Cílem je přitom především zajištění základních životních potřeb – přístup k jídlu, bydlení, zdravotní péči, vzdělání, dostupné energii a spoluúčasti na rozhodování, ale i kultura a umění. Cesta k naplňování těchto potřeb vede skrze respektování mezi planety: vyrábět jen tolik, kolik skutečně potřebujeme, maximálně recyklovat materiály, posilovat, neníčit ekosystémy, raději sdílet než vyrábět a nakupovat, méně pracovat a místo toho pěstovat kvalitní vztahy, vyrábět a spotřebovávat lokálně a jednoduše si užívat život. **Následující schéma dobře ilustruje konkrétní typy konceptu solidární ekonomiky v rozmanitých ekonomických oblastech:**

¹¹ Setkáme se s pojmy jako komunitní ekonomiky, participativní ekonomiky, různorodé ekonomiky (anglicky „diverse economies“), solidární ekonomiky apod. Všechny spojuje snaha o odtrhnout se od růstového imperativu směrem k potřebám lidí v rámci mezi planety a často se překrývají v způsobech, jak toho docílit.

¹² Různé koncepty solidární ekonomiky vznikaly během 70. a 80. let v Jižní Americe mezi grassroot hnutím, které vytvářely nové formy ekonomik v reakci na diktátorské režimy. Jejich největší rozmach nastal v 90. letech. V této době vznikla v peruánské Limě i mezinárodní síť sociálních a solidárních ekonomik pod zkratkou RIPESS (zdroj: Wikipedia; Zibechi, Raúl (2012). Territories in resistance. Chico: AK Press).

ALOKACE ZISKŮ

komunitní financování, filantropie a investice s dopadem, samofinancování, družstevní záložny, spořitelni a úvěrní družstva, komunitní rozvojová družstva, komunitní reinvestice

SPOTŘEBA A VYUŽITÍ

spotřební družstva, sdílení jzd/aut, bytová družstva, komunitou podporované zemědělství, udržitelná energetická družstva, samoobstarávání, etické nakupování

VZNIK (EKOLOGICKÝ A KULTURNÍ)

spolupráce a inovace v oblasti open source, občiny, kompostování a recyklování, kolektivně vlastněná autorská práva, kolektivní vlastnění půdy, komunitní pozemkové spolky

SOLIDÁRNÍ EKONOMIKY

zdraví, jídlo a voda, přístřeší, komunita, vzdělání, energie

VÝROBA

zaměstnanecká družstva a kolektivy, DIY (udělej si sám), zaměstnanecké vlastnictví akcií, komunitní větrné a solární farmy, výrobní družstva, rodinná a klanová produkce, samostatná výdělečná činnost, neziskové kolektivy

VÝMĚNA A PŘENOS

dar, výměnné kluby a sítě, lokální a komunitní měny, solidární trhy, fair trade, pohyblivé ceny

Na výše uvedené ilustraci je podstatná uzavřenost jednotlivých částí do propojeného cyklu. Právě propojená síť solidárně ekonomických aktivit může pomoci překročit rámec tržních a vykořisťujících vztahů a opřít se o jiné společensko-ekologické vztahy, naplňující naše potřeby. Pokud by byly v této síti zastoupeny všechny složky ekonomických vztahů – od udržitelné extrakce zdrojů přes eticky a demokraticky organizovanou výrobu, spravedlivou směnu a sdílení (lokální měny, barter, dary), spotřebu a užívání (bytová, energetická, spotřebitelská družstva) až po etickou a demokratickou správu přebytků například ve formě komunitních fondů a etických bank, odkud se budou přebytky alokovat do kulturní a ekologické obnovy – získáme uzavřený cyklus, jehož primárním cílem je kvalitní lidský život ve zdravé krajině, nikoliv samoúčelná akumulace kapitálu.

Solidární ekonomiky jsou již dnes realizovány a testovány v praxi, nejedná se tedy o pouhé teoretické koncepty, nýbrž o pestrou paletu různých praktik tvořených zdola. Typická je různorodost a nezávislost, svébytně rozvíjí způsoby fungování nejvhodnější pro konkrétní prostředí. Díky sdílení praxe se pak mohou rozrůstat a čerpat

ze zkušeností, úspěch nových projektů vždy závisí na schopnosti přizpůsobit se svébytným podmínkám.

Solidární ekonomiky v České republice

V České republice existují desítky solidárních ekonomik různých podob. Potýkají se sice kvůli své fragmentarizaci a částečné izolovanosti s mnoha potížemi, mohou však sloužit jako dobrý základ pro budoucí silnější síť.

Výrobní a spotřební družstevnictví má u nás již od druhé poloviny 19. století dlouhou tradici, která navzdory znevážení družstevního jména minulým režimem přetrvala dodnes a obnovila reálné družstevní principy. Zmiňme síť lokálních prodejen potravin Konzum, která má na sto prodejen, v nichž nabízí místní produkty a oživuje tak zaměstnanost v regionech.¹³ Na projekty z dob minulého režimu navázala v poslední dekádě nová vlna družstevnictví, která se více vrací k ideálům přímé ekonomické demokracie a pozornost soustředí i na ekologické a sociální dopady svých aktivit¹⁴ – pražská Roletu 39 a bistro Střecha, družstvo Viktorina Loca v Příboře nebo brněňští Tři Ocásci.

¹³ <https://www.advojka.cz/archiv/2015/2/solidarita-a-zisk>

¹⁴ Johanisová, Naďa; Franková, Eva; Sovová, Lucie (2020). Eco-social enterprises: ethical business in a post-socialist context. In J.K. Gibson-Graham. *The Handbook of Diverse Economies*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.

Sociální podniky u nás pak reprezentuje například pražírna Fair & Bio, která zaměstnává lidi znevýhodněné na trhu práce, ekologické podnikání skvěle naplňuje Moštárna v obci Hostětín (provozovaná organizací Veronica), snahu o přímé propojení pěstitele a spotřebitele zase reprezentuje tišnovská Hojnost.

V posledních několika letech vznikla rovnou dvě družstva zaměřená na bydlení, uplatňující principy dostupného a netržního bydlení stejně jako demokratické procesy sebeřízení: Vzletný racek a Vlačtávka sdružující se v síti solidárního bydlení Sdílené domy.

V zemědělství můžeme principy solidární ekonomiky vidět jak na farmářských trzích, které propojují venkovské pěstitele (někdy i ekologické zemědělce) s městskými spotřebiteli, tak v systému komunitou podporovaného zemědělství, kde dochází k užšímu propojení mezi farmářkou a lidmi odebírající její výpěstky. Znamá organizace Nadace pro půdu pak garantuje, že půdu, již vlastní, může pronajmout jenom pro účely ekologického zemědělství.

Podobně u nás fungují komunity směňující věci, tzv. swapperi a swapperky – organizují se zejména na sociálních sítích a vyměňují mezi sebou vše od

potravin přes nábytek a oblečení. V Brně, Českých Budějovicích i Praze navíc již několik let funguje místní systém směňování různých služeb a zboží mimo peněžní systém (známý pod zkratkou LETS, anglicky Local Exchange Trading System). Najdeme i příklady lokálních měn operujících v některých českých městech (za všechny zmiňme obec Křižánky, kde se Křižánec-kou korunou dá platit již šest let).

Solidární ekonomiky a společenská změna

Solidární ekonomiky tvoří důležitou součást úsilí o systematickou proměnu společnosti, jsou podpůrnou infrastrukturou pro sociální a ekologická hnutí – sousedské spolky, klimatická hnutí, nebo odbory pracujících – bez které by se šlo na politický boj soustředit jen stěží. Skrze netržní struktury postavené na vzájemné pomoci pomáhají naplňovat jejich potřeby, tvoří solidární ekonomiky důležité zázemí a výživnou půdu pro hnutí bojující proti různým formám útlaku a za spravedlnost.¹⁵

Místa, kde lidé mohou pěstovat jídlo, kde se mohou setkávat a organizovat se, kde mohou bydlet za dostupný nájem, kde se mohou levně najíst, nebo kde

¹⁵ <https://thenextsystem.org/learn/stories/system-change-basic-primer-solidarity-economy>

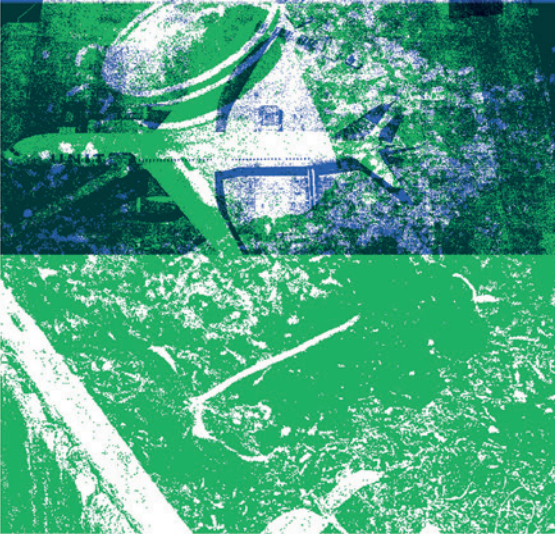
bude postaráno o jejich děti, mohou lidem poskytnout více kapacit a sebejistoty pro organizování se v hnutích. Míra praktické nezávislosti či autonomie naplňování základních potřeb na soukromém kapitálu a státní byrokracii může nabízet klíčovou výhodu v politických zápasech za vlastní osvobození. O solidárních ekonomikách můžeme přemýšlet jako o jednom z mnoha hnutí, která pomáhají lidem organizovat se kolem klíčových společenských témat.

Ekonomické aktivity organizované solidárně a demokraticky jsou také klíčovými laboratořemi pro kolektivní experimentování a učení se – mechanismy potřebné pro rozvoj nových společenských vztahů. Dávají lidem možnost solidaritu a demokracii skutečně zažít a tím posilují jejich odhodlání za tyto hodnoty dále bojovat. Svou existenci ukazují, že vztahy vykořisťování a nadvlády nejsou nevyhnutelné a upevňují víru v to, že „jiný svět je možný“.

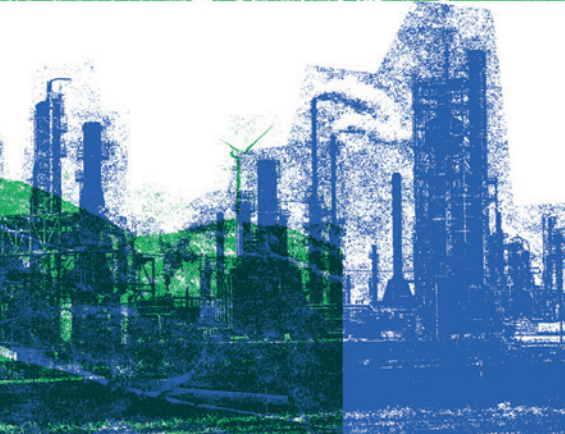
Níže představíme různé příklady inspirativních sítí solidárních ekonomik ze zahraničí. Vybírali jsme je, abychom obsáhli co nejpestřejší formy spolupráce solidárních ekonomik s místními komunitami i městy nebo státy. Primárně jsme se zaměřili na družstevní spolupráci a podporu místních ekonomik. Vybrané příklady podle nás dobře ilustrují napětí mezi budováním solidárních ekonomik zdola

a intervencemi prostřednictvím státní nebo komunální politiky – takové balancování rizikem i jako výzvou pro úspěšné solidární ekonomické sítě.

Solidární ekonomiky, stejně jako všechny sociální hnutí a organizace, čelí mnoha problémům. Vnitřně se jedná například o problémy s příklonem k hierarchizovaným strukturám, úbytek členstva, mezery v ekologické udržitelnosti aktivit, z vnější strany často čelí útlaku ze strany státních aparátů – existují státním aparátům navzdory, spíše než s jejich podporou. Převládající ekonomický systém založený na minimalizaci nákladů a jejich externalizaci, na vykořisťování lidí a přírody vytváří prostředí, ve kterém dokáží solidární ekonomiky jen s obtížemi konkurovat tržní produkci, která je sice laciná, avšak její skutečnou cenu platí někdo jiný – ekosystémy a lidé na nich závislí, či pracující za nedůstojných podmínek v periferních zemích. Vliv takového prostředí pak může solidární ekonomiky přiklánět k tržním, neekologickým a asociálním vzorcům provozu či k úplnému zániku.

PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE

Severní Itálie: ekosystém místo monolitu

Emilia-Romagna je regionem na severu Itálie s bezmála pěti miliony obyvatel – až třetinu HDP zde tvoří družstva. V Bologni, regionálním centru, jsou dva ze tří lidí členy alespoň jednoho družstva. Jejich dobře propojená síť ukazuje, jak může ekonomická spolupráce prosperovat a vytvářet paralelní strukturu ke korporátnímu kapitalismu.

Družstevnictví má v Itálii hluboké kořeny sahající až do 19. století, kde má svůj původ jak v myšlenkách křesťanství (s jeho důrazem na spolupráci jako základní aspekt lidských vztahů), tak v tradici socialismu.¹⁶ V Emilia-Romagna proto působila čilá družstevní síť ještě před druhou světovou válkou, poté svou pozici ještě upevnila, když tehdejší vláda stvrdila jejich význam novým článkem o družstvech a roli pro společnost v ústavě a zajistila pro ně státní podpo-

ru.¹⁷ Emilia-Romagna byl válkou nejvíce zdevastovaný italský region a po jejím konci se k moci dostala levice, která družstevnictví aktivně podporovala.¹⁸

V roce 1977 italský stát přijal zákon osvobozující nerozdělené zisky družstev v rezervních fondech od korporátní daně. Opatření výrazně pomohlo sebefinancování syndikátů a přispělo k vytvoření družstevních finančních a pojišťovacích institucí či rozvojových a tréninkových center, díky kterým se družstva mohla rozmnožovat.¹⁹ Takto vzniklá, tzv. druhotná družstva, jsou typickou devízou severoitalského modelu, podobně orientovaná družstva se za cílem spolupráce sdružují do federací a asociací a společně vytvářejí potřebnou infrastrukturu. Základní služby jako půjčování peněz, pojišťování, sociální účetnictví a podobně jsou zajištěny uvnitř družstevní sítě a nemusí být závislé na klasických ziskových institucích.

Příklady italských družstevních finančních institucí

Družstevní rozvojové fondy jsou spravované jednou z družstevních asociací. Členové odvádí 3 % svých

¹⁶ https://base.socioeco.org/docs/emilia_romagna_by_david_thompson_110604.pdf

¹⁷ <https://thenextsystem.org/learning-from-emilia-romagna>

¹⁸ https://community-wealth.org/sites/clone.community-wealth.org/files/downloads/article-logue_0.pdf

¹⁹ V roce 2001 byla pravicovou vládou Silvia Berlusconiho tato státní podpora družstvům omezena.

zisků do fondu pro podporu vzniku nových družstev, proměny klasického podniku na družstvo nebo expanze existujících družstev.

Družstevní pojišťovny jsou zakládány skupinou družstev k pojištění svých členů a nabízí doplňkovou formu životního nebo úrazového pojištění. Některé velké italské družstevní pojišťovny (například Unipol) své rezervy investují do dalšího rozvoje družstev.

Služby družstevních federací nabízí svým členům služby jako je daňové poradenství, účetnictví, právní poradenství, konzultace v oblasti bezpečnosti práce, kolektivního vyjednávání či investic.

Družstevní banky poskytují svým členům výhodné úvěry na rozvoj jejich aktivit a zároveň garantují etické investice úspor.

Diverzita a rovnoměrné zastoupení různých sektorů a oblastí je u severoitalského příkladu základem úspěchu. Souběžně zde fungují čtyři typy družstev:²⁰

1. Družstva spotřební sdružují lidi, kteří chtějí společně výhodněji užívat nebo nakupovat nějaký produkt. Jsou typická pro maloobchodní síť ě, pojištění, úvěry nebo bydlení.

2. Družstva výrobní sdružují malé individuální producenty, aby mohli své produkty prodávat společně pod jednou značkou družstva, což usnadňuje distribuci, propagaci a případné zpracování. Typickým pří-

kladem jsou výrobní družstva farmářek a farmářů.

3. Sociální družstva nabízí sociální služby pro různé typy lidí se znevýhodněním, sdružují sociální pracovníky a pracovníce, kteří chtějí v demokratickém prostředí pomáhat komunitě či naplňovat potřeby jednotlivců, a propojují je s jejich klienty a klientkami. Zároveň zaměstnávají lidi s různým typem znevýhodnění.

4. Družstva pracujících fungují v družstevních podnicích, které pracující přímo spoluvlastní a podílejí se na jejich řízení.

Silně decentralizované fungování družstev a jejich složení z malých podniků či producentů garantuje stabilitu a díky silným vazbám nesnižuje konkurenceschopnost. Specializovaná a segmentovaná výroba tak nevytváří velké družstevní monolity, které, jak jsme mohli pozorovat na příkladu baskického družstva Mondragón, ve výsledku koncentrují moc.²¹ Družstevnictví se může rozrůstat bez toho, aby vznikala nadměrná centralizace jednotlivých institucí.

Argentinská družstevní revoluce

Na konci devadesátých let propukla v Argentině krize, která v roce 2001 vyústila ve státní bankrot. Během této krize rostla nezaměstnanost a podniky masově krachovaly, formovalo s však také silné hnutí stavějící se na odpor vládní politice škrtů. Hnutí nezaměstnaných, čili *piqueteros*, blokovalo klíčovou infrastrukturu a společně s dalšími hnutími vyvinulo silné systémy vzájemné pomoci potřebným skrze distribuci jídla, šicí workshopy, pěstování potravin nebo směnu výrobků či služeb.

Pracující se na protest zavírání podniků rozhodli s podporou místních obyvatel i *piqueteros* okupovat svá pracoviště. Zpočátku aby bránili vybavení továren před rozkradením majitelem a s požadavkem na uhrazení nevyplacených mezd, později se jim povedlo některé továrny a výroby plně převzít pod svou kontrolu a proměnit je na samosprávná družstva. V Argentině se takto proměnila vlastnická a řídicí struktura na více než dvou stech pracovištích, v Brazílii jich bylo přes sto a v Uruguayi přes dvacet.^{22, 23}

Věhlasným příkladem takového družstevního obratu je továrna na keramiku FaSinPat (*Fábrica sin Patronés*, v překladu Továrna bez šéfů), dříveji fungující pod názvem Zanon, která je největší továrnou svého druhu v Argentině. Trajektorie tohoto podniku byla vskutku dobrodružná: aby si pracující podnik mohli „vzít zpět“, museli se postavit původnímu majiteli, tradičním odborům a policii. Jejich mobilizace začala na přelomu tisíciletí, kdy se podnik propadal do červených čísel a majitel se rozhodl propouštět, nevyplácet svým zaměstnancům mzdy a tlačit

²¹ Mondragón svou strukturou víc odpovídá velkým korporacím, protože se pod svými křídly snaží zaštitit vícero sektorů výroby. Jeho velikost pak ovšem znemožňuje demokratičnost uvnitř podniku. Více o rozdílech mezi severoitalským modelem a Mondragónem naleznete zde: <https://thenextsystem.org/learning-from-emilia-romagna>

²² Zibechi, Raúl (2012). *Territories in resistance*. Chico: AK Press.

²³ Táto doba dala v Argentině za vznik i mnoha dalším družstvům. Dnes jich v Argentině funguje přes dvacet tisíc. Zdroj: <http://www.mcdcmadison.org/2019/04/23/for-worker-co-ops-in-argentina-the-struggle-goes-on/>.

na výkonnost. V září 2001 došlo k zastavení výroby. V březnu 2002 se dvě třetiny pracujících rozhodly továrnu obsadit a dále pokračovat ve výrobě, tentokrát již pod vlastní kontrolou. V dubnu téhož roku proběhlo odeslání první várky samosprávně vyrobených kachliček.

Postupně se továrna vypracovala na úroveň po finanční stránce převyšující předešlé poměry. Díky podpoře výzkumných sekcí univerzit se jí povedlo výrazně modernizovat výrobu a dramaticky snížit úrazy na pracovišti – z tří set úrazů ročně na pouhých třiatřicet. Do designu kachliček začlenili pracující kromě dřívějšího italského a francouzského designu i vzory původního národa Mapučů.

Péče družstva o místní komunitu je ohromná: štědře finančně podporuje nemocnice, školy a školky, lidové kuchyně, původní obyvatele, hasiče nebo lidi s různým znevýhodněním. Komunitu podporuje samozřejmě i skrze dary svých kachliček. Nová pracovní místa se snaží nabízet také místním lidem bez práce. Na oplátku se místní lidé postavili za pracující, když se továrnu v roce 2003 snažila vyklidit policie: továrnu obklopili a bránili vlastními těly.

Největší změny se udály ve vnitřní struktuře a chodu továrny. Z výpovědí pracujících dříve továrna připomínala spíše vězení: pracovalo se pod přísným dozorem, časté byly přesčasy, zaměstnanci se mohli pohybovat jen ve svých sektorech a do dalších měli zákaz vstupu. Po převzetí továrny se o podniku začalo rozhodovat na pravidelném měsíčním plénu otevřeném všem pracujícím. Role koordinátora sektorů rotuje, dokud se neprostrídají všichni, na čísla a výsledky produkce se uplatňují kritéria přísné transparentnosti pro dobrý přehled všech. Zároveň se klade důraz na individuální odpovědnost a potřebu táhnout za jeden provaz, aby nebylo nutné na své kolegy či kolegyně dohlížet.²⁴

V roce 2018 pracovalo v Argentině přes šestnáct tisíc pracujících ve více než čtyř stech takto znovuotevřených podnikcích různorodého zaměření: potravinářství, drogerie, výstavba, média a vydavatelství, metalurgie, textil, vzdělávání nebo turismus. Většina z nich funguje od poloviny devadesátých let a vyznačuje se vysokou mírou odolnosti – jen 10 % z nich ukončilo v posledních třiceti letech provoz.²⁵

24 Zibechi, Raúl (2012). *Territories in Resistance*. Chico: AK Press.

25 Heras, Ana Ignés; Vieta, Marcelo (2020). *Self-managed enterprise: worker-recuperated cooperatives in Argentina and Latin America*. In *The Handbook of Diverse Economies*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.

Postindustriální Preston si bere zpátky ekonomiku a buduje bohatství komunity

Příběh severoanglického Prestonu může sloužit za ukázkový příklad úspěšné spolupráce místní samosprávy a širší komunity, díky které dokáže rozvoj solidární ekonomiky výrazně zlepšit ekonomickou situaci periferií, ponechaných nerovnoměrně rozděleným ekonomickým růstem neoliberalismu. Preston je s počtem obyvatel o něco převyšujícím sto tisíc padesátým největším anglickým městem, velikostí podobným našemu Liberci.

Město bylo v posledních čtyřech dekádách vystaveno neřízené deindustrializaci, ekonomické stagnaci a rozpočtovým škrtnutím. Podobně jako na postižených vnitřních periferiích jiných evropských zemí na tom málo změnilo pokusy vlád o ekonomické oživení, založené na lákání korporátních investorů na štedré investiční pobídky. Projekty založené na vytváření špatně placených a nedůstojných pracovních míst v call centrech, distribučních skladech či nákupních střediscích jen prohlubovaly odliv hodnoty mimo místní ekonomiku a celkový úpadek, který zpečetila vlna dalších

škrtnutí a restrikcí po ekonomické krizi v roce 2008.

Radnice vedená místní Labouristickou stranou se po volbách v roce 2011 rozhodla zkusit něco zcela jiného: přestat doufat v záchranu soukromými investicemi zvnějšku, spolehnout se na zdroje pod místní kontrolou a se zapojením širší komunity rozvíjet solidární a sociální podniky včetně družstev vlastněných pracujícími. Převzala zkušenosti z chudých regionů Spojených států i baskického Mondragónu a adaptovala je do koncepce „budování komunitního bohatství“, pro který se dnes jako synonymum vžilo označení Prestonský model.²⁶

Prestonský model zakládá na úspěšné kombinaci vzájemně navazujících strategií:

1. Identifikace takzvaných kotvících institucí: místní instituce financované z veřejných rozpočtů, které stále disponují významnými prostředky a tedy ekonomickou mocí, o níž se lze opírat – radnice, univerzity a další školy či nemocnice. Následná analýza uvnitř takových institucí odhalí, jak velká část nákladů uniká mimo region – v případě Prestonu šlo o 61 %.

²⁶ Brown, Matthew a Rhian E. Jones (2021). *Paint your Town Red: How Preston Took Back Control and Your Town Can Too*. London: Repeater Books; ke koncepci Budování komunitního bohatství (Community Wealth Building) viz také: <https://democracycollaborative.org/programs/cwb>.

2. **Systematické hledání způsobů pro co největší přesměrování těchto nákladů k místním producentům zboží a služeb (s ohledem na sociální a ekologická kritéria či pracovní podmínky), tzv. progresivní zakázování.**

3. **Zaplnění mezer v lokální ekonomice družstvy a dalšími solidárně ekonomickými institucemi na bázi společného vlastnictví. Radnice záměrně identifikuje aktivity s nízkou schopností uspokojit místní podniky, v těchto oblastech pak začne podporovat vznik nových podniků demokraticky kontrolovaných pracujícími a místní komunitou. Preston takto vytvořil Prestonskou síť pro rozvoj družstev, která začala propojovat existující družstva v regionu a podporovat vznik nových, dnes zde působí například IT družstvo, družstevní taxi služba nebo družstevní vzdělávací středisko a plánují se nové iniciativy v oblastech péče, úklidových služeb, stavebnictví, překladatelství a začleňování bývalých vězňů.**

4. **Ušetřené a nashromážděné prostředky jsou cíleně investovány do podpory místní kvality života a dalších statků v místním vlastnictví. Preston se stal první samosprávou v severní Anglii se závazkem vyplácet všem svým zaměstnancům a zaměstnankyním minimální důstojnou mzdu, plánuje investice v řádech milionů liber do**

obecního bydlení, obnovitelné energetiky či výstavby nového kulturního a volnočasového střediska ve vlastnictví města. Díky místnímu vlastnictví mohou být všechny přebytky reinvestovány do dalšího lokálního ekonomického rozvoje a do budoucna chce Preston s dalšími okolními městy a regionálními institucemi založit dokonce vlastní neziskovou komunitní banku.

Výsledky Prestonského experimentu dnes obdivuje celá Británie. V roce 2020 dosáhlo město nejvyšší míry zaměstnanosti za posledních patnáct let a v roce 2018 se v některých žebříčcích kvality života umísťovalo výše než Londýn. S ekonomickým programem založeným na Prestonské zkušenosti získala o rok dříve britská Labour svůj nejlepší volební výsledek v celonárodních všeobecných volbách za předchozích dvacet let. Zkušenost Prestonu může být obzvláště zajímavá pro podobná města v českých regionech postižených negativními dopady deindustrializace či připravující se na útlum uhelného průmyslu.

Barcelona: jak radnice podporuje sociální a solidární ekonomiky

Sociální a solidární ekonomiky mají v Barceloně i v celém Katalánsku dlouhou tradici, největší rozkvět proběhl na začátku minulého století, kdy bylo druž-

stevnictví na vrcholu. I dnes je podíl sociálních a solidárních ekonomik na celkové ekonomické aktivitě města relativně vysoký – zaměstnávají osm procent jejího obyvatelstva a na hrubém domácím produktu města se podílí z přibližně sedmi procent.²⁷

Průzkum o typech a zaměřeních solidárních ekonomik z roku 2016 ukázal, že ve městě působí 4718 sociálně-ekonomických iniciativ: 2400 sociálních neziskových organizací, 1197 podniků vlastněných zaměstnanci, 861 družstev a 260 komunitně ekonomických iniciativ (například časové banky, komunitní zahrady nebo

výměnné trhy). Dále v Barceloně funguje 7 etických finančních institucí, mj. s certifikovaným pojištěním produktů podle kritérií sociální a solidární ekonomiky.

Po nástupu progresivní občanské levicové strany Barcelona en Comú na radnici v roce 2014 vznikl plán, jak již relativně rozkvetlou síť solidárních ekonomik posilovat z pozice města. Jedním z důvodů byla nerovnoměrná distribuce bohatství ve městě, v němž jsou některé čtvrtě výrazně ekonomicky silnější než jiné. Právě v narovnávání těchto nerovností mohou sociální a solidární ekonomiky pomoci.

Sociální a solidární ekonomiky

Termín sociální a solidární ekonomiky (SSE) se běžně užívá v oficiálních dokumentech institucí (například OECD, OSN), obecně označuje aktivity vedoucí k naplnění sociálních a environmentálních cílů. Často se však lze setkat s termíny oddělené: pod sociální ekonomikou je většinou zohledňována ekonomicky schopná praxe směřující k silné sociální a environmentální misi – družstva, nadace, spolky nebo malé podniky. Solidární ekonomiky jsou pak pojmem širším, který zařazuje i nepeněžní ekonomické aktivity typu nepeněžní směny nebo dar a vedou k naplnění potřeb (společně se směřováním k sociálním a environmentálním cílům).

²⁷ https://base.socioeco.org/docs/impetusplan-sse-eng_web.pdf

V roce 2016 zveřejnilo město tříletý *Plán pro sociální a solidární ekonomiky*,²⁸ v němž podrobně mapuje existující iniciativy a společně s nimi hledá možnosti posílení jejich role v městském ekosystému. Participativní aspekt je zde velmi důležitý, solidární ekonomiky se organizují nezávisle od veřejného sektoru a mají silnou pozici určovat podobu spolupráce s městem: nelze vnucovat jeho představy o tom, jak mají solidární ekonomiky vypadat, ale podporovat jejich agendu.

Akteři a aktérky si v dokumentu vytyčili dva základní cíle: propagaci a posilování solidárních ekonomik. Za propagaci se ukrývá zvyšování povědomí o významu solidárních ekonomik u široké veřejnosti, stejně jako podpora vzniku nových solidárních ekonomik a proměna tradičních komerčních společností na solidárně-ekonomické. Posilování se vztahuje k existujícím solidárním ekonomikám a utužování vazeb mezi nimi. Mezi plánovanými kroky je například nastavení procesu veřejných zakázek s přihlédnutím k sociálním aspektům, vytvoření informačního a vzdělávacího místa o solidárních ekonomikách, zahrnutí informací o solidárních ekonomikách do školních osnov, hlubší

propojení etického finančnictví se solidárními ekonomikami, pomoc s propojováním sítě solidárních ekonomik a mnoho dalších politik.

Město zřídilo kontaktní místo pro sociální a solidární ekonomiky s názvem InnoBA. Slouží jako kontaktní místo pro zájemce o téma i podpůrné místo pro existující iniciativy, je výzkumnou institucí, zkoumá dobrou praxi solidárních a sociálních ekonomik na místní, národní i mezinárodní úrovni.²⁹ InnoBA patří pod městskou agenturu pro rozvoj místní ekonomiky Barcelona Activa – skrze podporu malých místních podnikatelů může zájemce rovnou zapojit do jednoho z podpůrných programů.³⁰

Podobné místo založilo město ve spolupráci se sítí družstev čistě pro rozvoj družstevnictví. Coopopolis³¹ je styčný bod pro radu se zakládáním družstva. Pomáhá také rozvíjet pracovní místa v družstvech, budovat mezi nimi funkční sítě a rámci solidárních sítí je to rovněž platforma, kde se přemýšlí napojení na feministické a antirasistické ekonomické vztahy.

28 Celý plán k pročení zde: https://base.socioeco.org/docs/impetusplan-sse-eng_web.pdf.

29 <http://w28.bcn.cat/innoba/en/what-is-innoba>

30 <https://www.barcelonactiva.cat/en/home>

31 Více o projektu zde: <https://www.bcn.coop/sobre-coopolis/>.

Ve Švédsku rostou družstva jako houby po dešti

Družstevnictví je dnes ve Švédsku jedním z nejrychleji rostoucích podnikatelských odvětví. Za jediný rok vzniká více než šest set nových družstev³² – ke vzniku jim aktivně pomáhá i stát, který družstevnictví a další solidárně-ekonomické subjekty od poloviny 80. let minulého tisíciletí aktivně podporuje skrze tzv. družstevní rozvojové agentury Coompanion.³³ Jedná se o střediska nabízející poradenství a pomoc se zakládáním nových družstev a sociálních podniků a pomáhají rovněž s propagací a tréninky. Agentur je celkem pětadvacet a jsou rozprostřeny napříč všemi švédskými regiony.³⁴ Coompanion má přes tisícovku členů a členek tvořených družstvy, sociálními podniky i místními samosprávami.³⁵ Zaměstnává přes sto konzultantů a konzultantek, služby jsou pro zájemce a zájemkyně bezplatné, z poloviny je fungování dotované státem, z druhé poloviny se na provozu podílí místní a regionální instituce.

Za vznikem Coompanion stálo mapování společenských potřeb a snaha naplňovat je prostřednictvím etických ekonomických jednotek. Výzvy švédské spo-

lečnosti jsou podobné našemu kontextu: stárnoucí populace, klimatická krize, tlak velkých firem na malé podnikatele, špatně fungující trhy v sektorech bankovníctví a energetiky, stagnující místní ekonomiky a podobně. Různé typy výrobních, spotřebních, bytových a zemědělských družstev a sociálních podniků mohou být ze své povahy funkční odpovědí na tyto problémy.

Pomoc se zakládáním nových sociálních podniků probíhá formou dlouhodobé spolupráce, kdy se v rámci poradenství prochází procesem zkoumání podnikatelského prostředí, vytvářením záměru a nalézáním vhodné právní subjektivity – od družstev po nadace, klasické společnosti s ručením omezeným nebo spolky. Agentury rovněž pomáhají propojovat lidi zakládající družstva s lidmi ze znevýhodněných skupin tak, aby záměr družstva vedl k naplňování potřeb dané skupiny obyvatelstva. Rozvojová družstevní agentura se také věnuje advokacii na lokální, regionální i celostátní úrovni. Snaží se ovlivňovat veřejné politiky směrem k podpoře sociálních inovací zdola a rozvoji ekosystému solidárních ekonomik.

³² <https://coompanion.se/coompanion/coompanion-in-english/>

³³ <https://coompanion.se/>

³⁴ <https://silو.tips/download/cooperative-development-in-sweden>

³⁵ <https://www.diesis.coop/ecosystem/coompanion/>

Model Kérala: příklad čilé sítě družstev v jihoindickém státě

Stát Kérala v jižní Indii má dlouhou historii silného hnutí pracujících a odborového organizování. Dlouhou tradici má rovněž družstevnictví, které se zde začalo rozvíjet již na začátku dvacátého století spolu s družstevním bankovníctvím zajišťujícím finance pro nové družstevní projekty. Skokový nárůst družstevnictví nastal v osmdesátých letech, kdy se k moci dostala Levicová demokratická fronta, tvořená tamní marxistickou komunistickou stranou a deseti dalšími menšími levicovými stranami. S krátkými přestávkami stojí v čele země dodnes a společně s aktivním hnutím pracujících cíleně podporuje rozvoj družstev. Její popularita tkví – pro komunisty vedenou politickou sílu z našeho pohledu možná překvapivě – v podpoře decentralizovaných demokratických struktur rozhodování a zapojování lidí do rozhodování o dění v zemi.

V současnosti funguje v Kérole téměř dvanáct tisíc družstev ve většině důležitých odvětví.³⁶ Kvalita života v Kérole je podle statistik na poměry globálního Jihu velmi vysoká: index lidského rozvoje ji hodnotí jako nadprů-

měrnou v rámci Indie například z pohledu gramotnosti, věku dožití, kvality školství, míry chudoby nebo přístupu k zdravotní péči.³⁷ Vláda pro agendu družstevnictví a jiných forem demokratických ekonomik zřídila vlastní Ministerstvo pro spolupráci, které například připravilo důležitou družstevní legislativu za účelem podpory profesionalizace družstev, jejich finanční stability a rozvoje technologických inovací. Dalšími formami podpory družstev z pozice státu jsou například výhodné půjčky nebo vstřícný režim veřejných zakázek zvýhodňující právě družstva.

Družstva v Kérole jsou úspěšná také proto, že nestojí v izolaci – jsou propojená skrze místní samosprávy, družstevní formy financování i výrobní procesy tak, že tvoří vzkvétající hnutí solidárních ekonomik. Daří se jim konkurovat velkým korporacím i v klíčových sektorech jako jsou doprava, zemědělství nebo stavebnictví. Některé družstevní projekty (například Malabarské maso) úspěšně propojují pracující v zemědělství a zpracovatelském průmyslu: družstvo zpracovávající maso ho vykupuje od mnoha místních farmářů za férové ceny a následně ho za dostupné ceny prodává v rámci

36 Kuruvilla, Benny (2019). Kerala's web of cooperatives: Advancing the solidarity economy. In *Public Finance for the Future We Want*. Amsterdam, TNI. Dostupní zde: <https://longreads.tni.org/public-finance-chapter-4>

37 Tamtéž

široké sítě svých poboček místním. Dalším příkladem je Mise Kudumbashree: státní program posilující ekonomická práva žen skrze program zaměstnanosti. Do programu může vstoupit právě jedna žena z domácnosti, která dostává státní podporu ve formě uplatnění se v jednom z vybraných odvětví. Skupiny čtyř až deseti žen dostanou výhodný pronájem hospodářské půdy, většinou usilují o organickou produkci nebo agrolesnictví, které je v Kérale prakticky nejrozvinutější na světě. Úrodu si v první řadě přerozdělují mezi sebe a přebytky prodávají na místních trzích. Na nákup semen a osiva, zemědělskou techniku nebo hnojiva dostávají výhodné půjčky od státu. Program vznikl v návaznosti na hlubokou zemědělskou krizi v Indii, která uvrhla mnoho rodin do extrémní chudoby a způsobila strmý nárůst sebevražd u zemědělců. V Kérale se díky podobným programům daří tyto trendy odvracet. Výrazné úspěchy se povedly zejména v komunitním zemědělství, do kterého je zapojených 320 000 žen a téměř 60 000 družstev.

Sbližení místo rozdělení: lokální měny v Británii

Současná podoba peněz většinou lidi rozděluje: na bohaté a chudé, lidi, kteří si mohou dovolit zámky a kteří si nemohou

dovolit zapnout topení. Existují však peníze, které místo rozdělování spojují, příkladů takových peněz – souhrnně se označují jako lokální či alternativní měny – je mnoho a jsou stejně rozmanité jako alternativní ekonomické praktiky vůbec.

Demokratický rozměr lokálních měn je zřejmý: přibližují vznik peněz blíže k lidem. Místo bankéřů rozhodují o jejich správě komunity, tedy přímí uživatelé peněz. Umožňují lépe porozumět směňování zboží a služeb a zasazují tak jindy abstraktní čísla do kontextu lokálních ekonomických, sociálních i ekologických vztahů. Pro ilustraci zde uvádíme několik funkcí, které alternativní měny mohou plnit v rozvoji demokratičtějších a solidárnějších ekonomik:

1. Vytváření a podpora lokálních ekonomických i neekonomických vztahů

Lokální měny mohou podpořit spolupráci mezi různými lokálními podniky i jednotlivými lidmi. Výrazně tak mohou přispět k rozvoji lokální produkce a spotřeby. Místní podniky se vzájemnou spoluprací mohou částečně zbavit problému s nekonkurenceschopností vůči laciným (avšak přírodě i lidem škodlivým) produktům v supermarketech.³⁸

2. Udržování hodnoty v místě vzniku

Lokální měny drží hodnotu v místě vzniku déle. V kontrastu s globalizovaným obchodem, v němž velká část našich peněz odchází velmi rychle pryč a mizí u mateřských společností v zahraničí, toho lze díky lokálním měnám v našem městě či regionu udělat mnohem více.

3. Informace o lokální suverenitě

Lokální měny jsou praktický nástroj pozorování toho, co nedokážeme produkovat nebo dělat lokálně. Mohou tak sloužit jako podnět pro další rozvoj místních ekonomik. Hromadí se někde příliš místní měny, zatímco provozovatelka potřebuje nakupovat ten či onen produkt v běžných obchodech? Možná je na čase přidat další díl do lokální skládačky výroby a spotřeby.

Země s historickou zkušeností státně-autoritativních a centrálně plánovaných ekonomik nemají mnoho nedávných zkušeností s lokálními měnami, jejich světová historie je však bohatá.³⁹ Vedle mnoha dalších příkladů má bohatou a experimenty prověřenou zkušenost hnutí *Transition towns* (v pře-

kladu Města přechodu), které se v posledních letech ze Spojeného království rozšířilo po celém světě. V současnosti čítá stovky místních skupin, jejichž cílem je organizovat komunity, posilovat soběstačnost a tím i ekonomickou, ekologickou a sociální odolnost⁴⁰

Vznikající lokální libry ve Spojeném království jsou (či byly) navázány na oficiální státní libru, což zaručuje stabilitu, snadný přepočítání a tím snadnější používání. Na případě Totneské libry vidíme, jak tato návaznost umožňuje také část nastřádaných britských liber bezúročně půjčovat vznikajícím místním, sociálním a udržitelným podnikům a alespoň částečně je tak zbavit zátěže v podobě úročených komerčních úvěrů.

Detaily podpory místních ekonomik zabudované do lokálních měn jsou rozmanité: někde jde o poplatek za převod lokální měny zpět do té státní, který motivuje k uplatnění měny v lokálním řetězci, jinde třeba slevy poskytované podniky při platbě lokální měnou. Jedno však zůstává všem měnám společné: pomohly navázat vztahy mezi lokálními podniky. Podniky přijímající lokální měnu jsou motivovány nakupovat za ní lokální produkty od jiných lokálních podniků či nedalekých ekologických farem.

³⁹ Čest výjimkám, jako byl například slovenský Živec či mnoho příkladů LETS systémů (např. Rozleť se v Brně).

⁴⁰ <https://transitionnetwork.org/>

V některých případech v lokální měně částečně i vyplácení zaměstnance a zaměstnankyně. Bristolskou librou, asi nejrozšířenější lokální měnou v Anglii,

šlo jednu dobu dokonce platit městské daně či účty za energie od místního dodavatele zelené elektřiny.

Lokální multiplikátor

Lokální měny jsou trochu pokročilejším stadiem alternativních ekonomik, většina z nich byla zavedena až v situaci, kdy již existovala komunita místních vztahů ukotvená v alternativní ekonomice. Mapovat proudění hodnoty v ekonomice však může být vždy dobrým začátkem. K tomu slouží lokální multiplikátor – měří, kolikrát se každá koruna „otočí v místě“. Doporučujeme proto publikaci od organizace Trast pro ekonomiku a společnost *Penězům na stopě. Měření vašeho dopadu na lokální ekonomiku pomocí LM3*.⁴¹

Zdaleka nejpozoruhodnější lokální měnou byla Stroudská libra vedená a spravovaná družstevní organizací. Členkami družstva byly všechny uživatelky této měny, zapojené podniky i jednotlivci měli možnost rozhodovat o vývoji platidla. Zvláštnost tohoto platidla spočívala také v jeho postupném znehodnocování: každý půl rok musel být na každou bankovku nalepen kolek v hodnotě 3 % bankovky, což mělo vést k rychlejšímu oběhu peněz v lokální ekonomice, ochránit měnu proti spekulacím a posílit růst místních ekonomik.

Jako v mnoha případech lokálních měn se i v Británii stává úspěch lokálních měn jejich hrobařem: v důsledku lokální měny vzniknou nové lidské i ekonomické vazby, lidé začnou směňovat i bez lokálních měn, začnou si pomáhat i bez potřeby vzájemnou pomoc účetně znamenávat a lokální měny tak není zapotřebí. Spolu s růstem měnového systému navíc roste množství práce nutné k jeho udržování. Největší výzvu pro lokální měny v současnosti představuje ustupující obliba plateb v hotovosti, některé

⁴¹ Kutáček, Stanislav (2007). *Penězům na stopě. Měření vašeho dopadu na lokální ekonomiku pomocí LM3*. Brno: Trast pro ekonomiku a společnost. Volně ke stažení zde: <https://www.thinktank.cz/clanky/nove-dokumenty/penezum-na-stopemereni-vaseho-dopadu-na-lokalni-ekonomiku-pomoci-lm3/>.

skupiny organizované kolem lokálních měn začaly umožňovat i digitální platby. Podobně tomu bylo i u Bristolské libry, jejíž uživatelky a autorky se vydaly na novou cestu: současný experiment s Bristolským platebním systémem vedle peněz operuje i s měřením dopadu směny na environmentální a sociální kapitál města.⁴² S heslem „Hodnota za penězi“ tak otevírá novou kapitolu snah o transformaci peněžních systémů.

Lokální měny samozřejmě nenahradí ze dne na den národní a mezinárodní platidla ani nás nezbaví potřeby transformace širšího monetárního systému. Jako nástroj při transformaci místních ekonomik k větší soběstačnosti a udržitelnosti ale sloužit mohou.

⁴² <https://bristolpay.org.uk/>

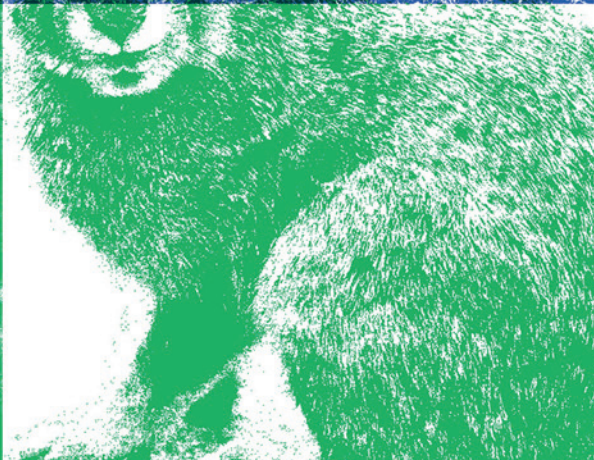
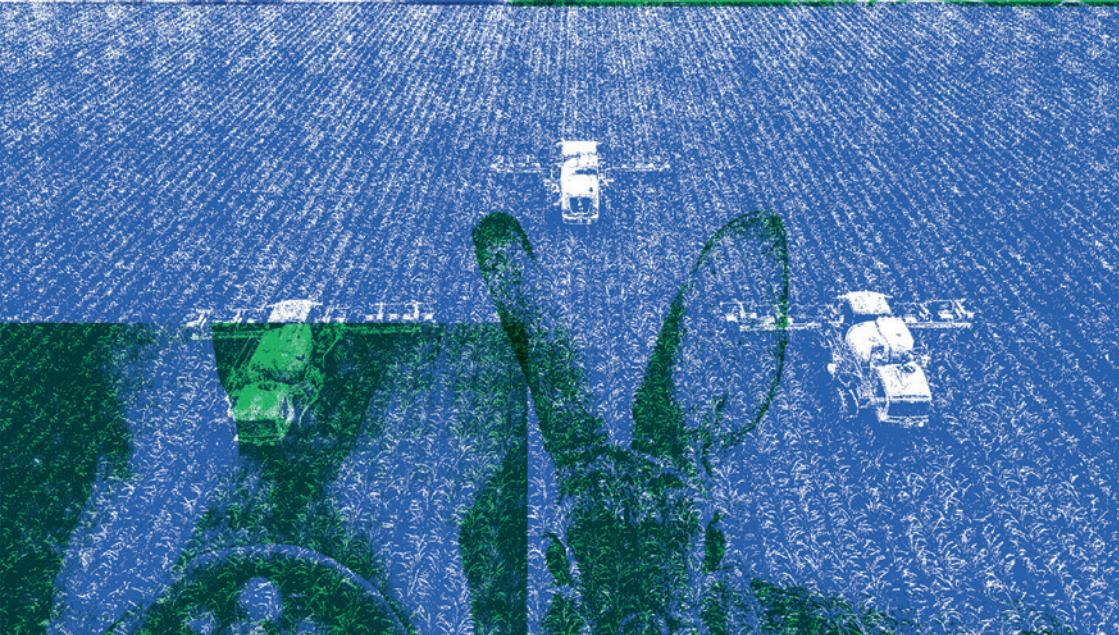
Závěr

V debatách o legitimitě současného tržně-kapitalistického systému často zaznívá tvrzení, že žijeme v „nejlepším z možných světů“ – systém má možná své problémy, nic lepšího prý ale neznáme. Příklady ekonomik, které se místo maximalizace zisku orientují na mezilidské a ekologické vztahy, však ukazují pravý opak a z hesla „jiný svět je možný“ dělají žitou realitu. Potřeba rozvíjet ekonomickou demokracii a stavět se na odpor moci ekonomické oligarchie masivně ohrožující demokracii pak z rozvoje solidárních ekonomik dělá nejen možnost, ale také nutnost.

Současný systém však alternativám, zcela pochopitelně, nejde na-proti. Kapitalistické ekonomické i státní instituce na ekonomickém bojišti chrání svoji moc celou řadou nástrojů. Solidární ekonomiky v České republice i ve světě čelí mnoha překážkám, zkušenosti ze světa ale ukazují, že vzájemná spolupráce a „ekosystémové“ propojování jednotlivých podniků či iniciativ je činí odolnějšími a silnějšími. Jak jsme popsali výše, míra jejich úspěchu pak do značné míry závisí také od podpory ze strany širší společnosti a silných sociálních hnutí, případně také státu a municipalit pod jejich kontrolou.

V mezích této práce jsme měli možnost popsat jen omezenou část přístupů, kterými lze ekonomickou demokracii realizovat. Zaměřili jsme se cíleně na iniciativy zdola, které je možné začít uvádět do praxe již dnes bez významnějších změn právních či ekonomických režimů. Naopak jsme se snažili ukázat, nako-lik mohou být právě solidárně-ekonomické praktiky, ruku v ruce se silnými sociálními hnutími, pro takové změny základnou.

Podtrhnout tak chceme význam, který přináší rozrůstání ekonomické demokracie pro kvalitu našich životů již dnes, tady a teď. Takové rozrůstání může spočívat v malých postupných krocích, které jsme již v mnoha podobách na vlastní kůži zažili: sdílení vy-pěstované zeleniny, šití roušek pro seniorky, vaření polévky pro nemocného souseda, společné kutilství nebo výměna kytek či ob-lečení. Představte si, že by tyto zkušenosti byly podstatou ekono-mických vztahů a jak by mohl vypadat svět, kdyby se rozrostly a upevnily ve vzájemně protkané síti, kde by se každému dostalo všechno, co potřebuje.

O Re-setu

Re-set: platforma pro sociálně-ekologickou transformaci je česká organizace, která výzkumem, vzděláváním a prací s veřejností podporuje snahy o udržitelnější a spravedlivější společnost. Promýšlíme a popularizujeme koncepty pro sociální, ekologickou a demokratickou ekonomiku, zkoumáme příčiny sociálních a ekologických problémů a hledáme řešení.

Podporujeme iniciativy zdola a spolupracujeme se sociálními hnutími, která usilují o dobrý život pro všechny v různých oblastech. Pomáháme lidem se organizovat a společně prosazovat své zájmy.

www.re-set.cz

info@re-set.cz

O Nové dohodě

Nová dohoda je platforma sociálních a ekologických organizací a hnutí a koalice za spravedlivou transformaci české ekonomiky. Navazuje na stejnojmennou výzvu a programový dokument, jež vznikaly během dvouletého dialogu občanských organizací - od ekologů až po členy a členky odborů - a byly zveřejněny v lednu 2022. Chce spojovat občanské organizace a hnutí usilující o spravedlivou sociálně-ekologickou transformaci naší společnosti, a propagovat vizi ekonomiky založené na živé demokracii a uspokojování lidských potřeb v rámci mezí planety. Symbolicky spojuje témata a požadavky důstojné práce, kvalitní péče a veřejných služeb a ochrany přírody.

www.novadohoda.cz

Autorství textů: Barbora Bakošová, Petr Doubravský
Redakce: Josef Patočka, Tereza Vrtová,
Matyáš Křížkovský
Grafika a sazba: Ondřej Bartoň
Korektura: Jiří Šimčík
Tisk: Tribun EU

Publikaci *Ekonomika pro dobrý život. Nová dohoda pro ekonomickou demokracii* vydal Re-set: platforma pro sociálně-ekologickou transformaci, z.s. v roce 2022.

Report vznikl v rámci projektu *Nová dohoda*: zaměřeno na konkrétní politiky, podpořeného Heinrich Boell Stiftung Praha.

Chcete nám pomoci? Staňte se naším dárcem a podpořte nás svým příspěvkem na www.re-set.cz/daruj

První vydání.

ISBN tištěná verze: **978-80-908615-7-2**

ISBN online pdf: **978-80-908615-8-9**

 **HEINRICH BÖLL STIFTUNG
PRAHA**
Česká republika | 5. čtenářská | Mladá Boleslav

re→set